
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

EGY ÉLETMŰ ÖSSZEGEZÉSE

Komáromi József Sándor: *Bácskai emberöltő*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

A Komáromi József Sándor válogatott elbeszéléseit összegyűjtő kötet címe — *Bácskai emberöltő* — kétszeresen is jelképes. Először azért, mert az 1932 és 1979 között íródott elbeszélések egy bácskai kisváros lakóinak életét vázolják fel; a születést, a házasságot és a halált, az élet sorsfordulóit és apró-cseprő eseményeit. Egyes szereplők életüknek különböző szakaszaiban újra és újra megjelennek a későbbi novellákban. Hasonló módon rajzolja fel az író a kisváros és a Bácska világát, mint ahogy Márquez teszi ezt elbeszéléseiben, amelyek a *Száz év magány* hőseinek egy-egy szélesebben ábrázolt életrészt mutatják be. Mindez természetesen csupán külső, módszerbeli egyezés. A bácskai ember életének bemutatása mellett a jelképes cím a hetvenéves író lezáruló, összefoglalt életművére is utal. A kötet szerkesztése is azt a szándékot tükrözi, hogy a szerző írói fejlődését példázza.

Számunkra úgy tűnik, ez a majd félévszázados írói út egyenes vonalat mutat, a kötetkezdő szentimentális *Márika* és a kötetzáró parabolisztikus *A bőrserző fia* között egyenes vonalú fejlődést tapasztalhatunk. Ezt a „fejlődést” persze fenntartásokkal kell fogadnunk, hiszen a szerkesztésbeli, tematikai és ábrázolás-mechanikai területen kevés változást, újítást fedezhetünk fel. Komáromi József Sándor nyelve az, ami változást mutat. A későbbi elbeszélésekből kiszűri a felesleges, redundáns elemeket, a véleménynyilvánítás és az ábrázolás (itt: leírás) szenvedélyes hangjait, s nem utolsósorban az adomát és a viccet.

S hogy bőven akadt mit kiszűrnie, bizonyítja a kötetben szereplő legkorábbi elbeszélés, a *Márika*, ahol a túltömörített lelkiállapot-festés triviális szenvedésbe csap át: „Egy gyűrött ruhás és még gyűröttebb arcú fiatal férfi bolyongott a Tisza partján imbolygó léptekkel, s hangtalanul könnyek nélkül zokogott. De kóválygó fejében olyan erővel sírta egy belső hang az asszony nevét, hogy azt hitte, a mindinkább elmara-

dozó kisvárosban is hallják *panaszos jajongását, amellyel hívja, keresi.* (...) Egyszerre megtorpant. Régi, mézédés emléke ütötte szíven. (...) A meglebbendő szél a szemébe szórta a haját, egyik cipőjéről levált a talp, a lábából szivárgott a vér. De ő csak mosolygott megbűvölten. Kissé kinyitotta a száját, s úgy nézte révedezve a folyót. Fátyolos tekintete előtt újra elővarázsolta a régi képet a képzelet." (A kiemelés tőlem, F. J. J.)

Teljesen indokolt, hogy Komáromi egyes novelláinak hősei (pl. a *Lóerő, géperő, észerő* című elbeszélés fiákeresei) még Csokonai nyelvén szólalnak meg, hiszen az efféle nyelvhasználat funkcióval bír, szerepe van az elbeszélésben. Valakit nyelvében, gondolkodásában ábrázolni különben is jól kamatoztatható megoldás az irodalomban. Am közhelyek pufogatásával, falvédős érzelmességgel semmiképpen sem tudja a szerző belopni magát (vagy írását) a mai olvasó szívébe.

Közhelyszerű stílusfordulatokban bővelkedik a szerző korai novella-termése, mégpedig annál az oknál fogva, hogy a mikszáthos tárca- és anekdotázó novellatípus műveli. Mulatságos eseteket (adoma) foglal bővebb történetbe, amelyek talán valóban megtörténtek, talán nincs bennük semmi kitalálás, de úgy érezzük, ez a túlságosan józan (fikcióktól mentes) irodalom gyakran túlságosan is megképzített (pl. *Allhatatos ember*). A szórakoztatás, a mulattatás a fő célja a szerzőnek, de ahogy ő maga állítja, mindig erkölcsi céllal: „... ha lenézett anekdotával, megvetett csattanóval mulattatom az olvasót: a mese mélyén mindig az élet valóságának valamilyen fonáksága, értelmetlensége, kínja vonaglik.” (A kötet fűszövegéből)

Az írások céljával nem vitatkozhatunk. Legfeljebb a megvalósítással, ugyanis a szerző által óhajtott nemesen hasznos szórakoztatás, az etikai ráhatás, vagy ahogy ő nevezi, az „önkéntelen gondolatébresztés” gyakran csupán a kellemes szórakoztatás követelményeit meríti ki.

Az író szándéka az analógiás világkép megteremtése, ahol az ábrázolt egyénnel történő események (erkölcsi megtörténések, sorsok és sorsfordulók stb.), azaz az „ő sorsa” a „mi” (olvasó) sorsává válik, tehát úgy érezzük, hogy az ábrázolt esemény már velünk is megtörtént/megtörténhetett, vagy mi is/sem szeretnénk ilyenek lenni. Komáromi József Sándor szubjektív elbeszélései elutasítják a burkoltan végrehajtó (performative) beszédet, és egyfajta közvetlenséget igyekeznek megvalósítani az író—hős—olvasó között. E közvetlenség megteremtése végett a gondolatot nagyszerű történetté alakítja, de sajnos nem történéssé. Azaz elmond, és nem bemutat, nem ábrázol. A közvetlenség érzékeltetésének egyik módszerét az írói kommentárban látjuk, amelyek a tárca- és anekdotikus novellák közhelyszerűsödött eszköztárát idézik. Például a már említett *Lóerő, géperő, észerő* című novellában: „*Fatornyos hazámban történt persze, Ecsebbön, a két világháború közötti kurta emberöltő tovatűnt éveiben, és kerekedett belőle olyan história, hogy egész Bácska nevetett rajta.*” (A kiemelés tőlem, F. J. J.) Hasonló funkciót tölt be az

írói kommentár a *Kincs a kútban* című elbeszélésben: „Akármennyire siet Bíró Lali, mi mégis álljunk meg egy percre. A macskás Burúzs mellett mégse lehet csak úgy, kutyafuttában elszaladni.”

A közvetlenség, az életszerűség keresésének („Az élet mégis a legnagyobb érték, semmiféle művészet sem érdemli meg, hogy feláldozzuk érte.” — *Leltár*) másik módja, hogy egy-egy anekdota, adoma, sőt vicc köré építi fel az elbeszélést. Tiszta típust képvisel a *Vontatóhajó* c. novella, ahol a hosszúra nyújtott expozíció után közvetlenül a csattanó következik. A vicc beépítését a *Mennyei helypénz*ben érthetjük tetten, ahol az „atomkor népmeséjé”-ben a vallásos, templomjáró öregasszony vakon hiszi, hogy Szent Péter követeli tőle a mennyei helypénzt, és a rendőrségnek is csak akkor nyit ajtót, amikor Jézus Krisztus nevében kérnek bebocsátást, de Szent Péterrel bátran viccelődik: „— Lefizetem én szívesen azt a mennyországi helypénzt a magam számára is, előre, de jobb szeretném, ha valahogy úgy intéznénk, hogy az én helyem mégse közvetlen az uram mellé, inkább az uramtól minél távolabb esne!” Hogy csak még néhány anekdotikus részt idézzünk, íme néhány példa: „Lett arra olyan röhgés, hogy még a főtéren búsuló királyszobor bronz lova is hegyezni kezdte a fülét.” (*Lóerő, géperő, észerő*) „No lám, így lehet egy macskáról két bőrt lehúzni.” (*Kincs a kútban*)

Az adoma igen rozoga alapjaira épített novellák mellett egy újszintén régi, pontosabban ősi elbeszélésformát találhatunk a *Bácskai emberöltő* című kötetben; a keretes elbeszélést. A történet keretbe foglalása és a szereplő személyekkel való elmondatása a keleti népek irodalmából ered, s noha a novellairás atyamesterének tartott Boccaccio is ilyen formában írta meg elbeszéléseit, mégsem tarthatjuk a valóság hitelesítése kizárólagos lehetőségének. A keretes elbeszélés lehetőségeit használják ki a *Mennyei helypénz*, *Mályvák*, *Első pillantásra*, *A báró meg a betörő*, *A halál nyila* stb. novellák.

A novella főhőse által monológus formában előadott, vagy a szerzővel folytatott dialógusban elbeszélt történetek mellett Komáromi József Sándor szereti a kontrasztos novellaépítést, és gyakran alkalmazza a kétlátópontos novellaformát. Ez nem más, mint egyazon dolog elmondatása két szereplővel, akik természetesen másképpen látják ugyanazt. A természetes többértelműséget használják ki tehát ezek az elbeszélések (*Hege-dűper*, *Tud-e hagymát aprítani?* stb.), s noha az ábrázolás legegyszerűbb módjával élnek, azaz a valóság tényeinek egymás mellé állításával, hogy azok ellentmondása elemi erővel hasson az olvasóra (amit nem mindig nevezhetünk művészetnek), mégis eleget tesznek a célnak, „irodalmi alkotásokba párolják az életet”.

Az élet efféle irodalomba párolása magától értetődően mindig egy kevés túlzást hordoz magával — ami az irodalomtól korántsem idegen —, s így, ha a bácskai „állhatatos ember”, Harmat Miska, Diósné stb. belép az irodalomba, sorsa mindjárt mesévé alakul, meggyőzőtöbb, de

nagyszerűbb lesz, hiszen, ahogy a szerző is mondja: „emlékeink szebbek, mint az élményeink”. A megszépítő emlékezet elfeledtette az íróval a szereplőinek külalakját, hiszen annak ellenére, hogy a novellás kötetben talán semmi kitalálás sincs, szereplői mégsem hús-vér alakok (de cselekedeteikben nagyon is azok), hanem egy-egy típus, egy-egy erkölcsi elv megtestesítői. S mivel a szerző szándéka az erkölcsi jobbítás, és nem a részletekben való ábrázolás, ez az eljárás rendjén is van. A valóságtól való elvonatkoztatásban azonban nem mindig következetes a szerző. Tipikusan bácskai környezetben tipikusan bácskai emberek szólnak meg — kifogástalanul tiszta irodalmi nyelven (az egy-két szóra kiterjedő ő-zést kivéve). Nem értjük, hogy mért nem élt a nyelvi jellemzéssel a szerző, ha általános emberi megtörténéseket akart elvonatkoztatni a bácskai eseményekből, hiszen az csak hitelesebbé tehetné volna a figurákat, és semmiképpen se hatott volna zavarólag. Bátorralan kísérletek kimutathatók az emberek nyelvében vagy gondolataiban történő ábrázolására és jellemzésre. Már említettük azt a példát, amikor a fiákeresek — ló-kormányosok — Csokonai nyelvhasználatában szólnak meg, de jellegzetesebb (a bácskai emberre) az a jelenet, a *Diósiné* című novellában, amikor az öreg cipész gondolatai, állandó életvitale tükröződik vissza önkéntelen cselekedetében: „Diósi kivette szájából a pipát, és nekihajolt a rajzolásnak. Először is két hatalmas bakancsot kanyarított a papírra. Azt tartotta, a cipőnél kezdődik az ember. A bakancsok fölé füstölő pipá sikeredett, hiszen micsoda katona az, aki nem pipál! A pipa meg a bakancsnok közé szorult a többi, kevésbé lényeges dolog: a fej, a törzs, a kéz, a láb, s végül újra két fontos valami: a hegyesre pödört bajusz, meg a büszke csákö.” Az elbeszélések ilyen és hasonló kiemelkedő részei még ma is frissen hatnak.

Hogy végezetül véleményt mondjunk a műről, megállapíthatjuk, hogy új értéket nem teremtett Komáromi József Sándor elbeszélésgyűjteményében. Nem is állt szándékában, hiszen szerinte „az úgynevezett magas irodalom nem más, mint életidegen emberek torz kielégülése”. (*Leltár*) Ezt a véleményét nem oszthatjuk, hiszen nem tudjuk, mit ért „úgynevezett magas irodalom”. Am mindenképpen eleget tett az önmaga állította mércéknek; „a világos és vonzó fogalmazás, az érdekes mesészővés, a jól pergő párbeszéd, áttekinthető szerkesztés, megkapó jellemábrázolás és az önkéntelen gondolatébresztés” az értékei és érdemei ennek a kötetnek.

FEKETE J. József